

Olosz Katalin

Kiegészítések, helyesbítések a „*Mikor mennek vala a nagy rengetegben*” című tanulmánykötethez

Idestova több mint fél évszázada annak, hogy véletlenül betévedtem a történeti folklorisztika „nagy rengetegébe”. 1968 tavaszán a marosvásárhelyi Teleki–Bolyai Könyvtár Bolyai-állományaiban rátaláltam egy névtelen, Székelyudvarhelyről 1898-ból keltezett jeligés mesegyűjtemény kéziratára, melyet Kolumbán István székelyudvarhelyi tanítónak a Kemény Zsigmond Társaság 1897 májusában meghirdetett mesegyűjtő-pályázatára beküldött pályamunkájaként sikerült azonosítanom és publikálnom 1972-ben.¹

Az ismeretlen mesegyűjtemény keletkezéstörténetének, a gyűjtő kilétének megfejtése mögött évekig tartó, nyomozásnak is beillő kutatás, feltételezések/következtetések bizonyosságig vitt sora húzódott meg. És egy semmi máshoz nem hasonlítható, örömteli, izgalmas munka, melynek élménye meghatározó volt pályám további alakulására. Kolumbán István mesegyűjteményének feltárása nyomán alakult ki életre szóló elköteleződéselem a történeti folklorisztika – a kéziratárak, levéltárak raktáraiban elfekvő, tudott vagy teljesen ismeretlen népköltési gyűjtemények/hagyatékok felkutatása, megismerése és megismertetése – iránt.

Ötven esztendő múltával, forráskiadványok, kutatás- és tudománytörténeti írásokkal a hátam mögött ma is azt mondhatom, hogy a folklorisztikai kutatásnak talán ez a legtöbb elégtételt/örömet hozó ága, mert a legtöbb kihívással járó kutatási terület, ahol többnyire szűkszavú, hiányos, véletlenszerűen előbukkanó forrásanyagból kell eligazító információkat kihámozniuk hipotéziseink vagy megállapításaink bizonyítására. A források esetleges megtalálása állandó szellemi készenlétet feltételez, azt, hogy az innen-onnan újonnan előkerülő adatokat évtizedek múlva is tudjuk kötni korábbi kutatásaink egy-egy megválaszolatlan kérdéséhez, és merjünk visszatérni korábbi, bevezetett hitt munkáink megfejthetetlennek tűnő problémáihoz.

Ez egyben azt is jelenti, hogy a történeti folklorisztikában tulajdonképpen nincs nyugvópont, nincs megállás. Soha nem tekinthetjük véglegesnek ismereteinket, soha nem lehetünk biztosak abban, hogy végérvényesen befejeztük egy-egy téma vizsgálatát, megoldottunk minden problémát, megválaszoltunk minden kérdést. Újabb adatok felbukkanása, addig nem ismert dokumentumok váratlan előkerülése akár egész korábbi elgondolásunkat romba döntheti, de legalább részleteiben megkérdőjelezheti. Ugyanakkor ki is egészítheti, megnyugtatóan tisztázhatja korábbi kikövetkeztetett megállapításainkat. És még csak hosszú időnek sem kell eltelnie ahhoz, hogy kiegészítésre vagy akár helyesbítésre szoruljanak korábbi írásaink egyes részletei.

Olosz Katalin (1940) – folklorkutató, a Román Akadémia marosvásárhelyi kutatóintézetének nyugalmazott munkatársa, Marosvásárhely, olosz.katalin@gmail.com

¹ *A kecskés ember. Udvarhelyszéki népmesék.* Kolumbán István gyűjteményéből válogatta, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közlésezi Olosz Katalin. Bukarest, 1972.

A tavaly májusban megjelent gyűjteményes tanulmánykötetem² hat újonnan írt tanulmánya a bizonyosság rá, hogy elég egy-két évtizednyi időnek eltelnie ahhoz, hogy az eredeti dolgozatok terjedelmét jóval meghaladó újabb dolgozatok megírása váljék szükségessé. Erről tanúskodik a *Balladák nyomában* című első fejezetben a *Két rab úrfi*- és *A meggyilkolt csendőr*-típusú balladáról egy évtizednyi különbséggel írt két-két tanulmányom,³ illetve a magyar népballadák lejegyzésének és közlésének filológiai problémáiról írt két dolgozatom.⁴ A történeti folklorisztika körébe vágó írások gyors elvülésének eshetőségét szemléltetik a kötet második fejezetében sűrű egymásutánban következő Kriza-dolgozatok is. A *Vadrózsák* második kötetének 2012 őszén írt és 2013-ban megjelent bevezető tanulmánya⁵ után 2020 júniusáig további három dolgozatban kellett megszólalnom, hogy korrigáljam vagy kiegészítsem néhány évvel korábban megfogalmazott megállapításaimat, illetve hogy megpróbáljam átértékelni a Pestre került Kriza-hagyaték sorsáról kialakított és mintegy fél évszázadon át hitelesnek elfogadott narratívát. Újabb dokumentumok/adatok előkerülése még a Szabó Sámuel életét és néprajzi-folklorisztikai tevékenységét bemutató, monografikus igényű kötet⁶ esetében is szükségessé tették egy kiegészítő tanulmány megírását,⁷ mint ahogy a 2000-ben megjelent Vas Tamásról írt dolgozatom is tetemes kiegészítésre szorult nemcsak Vas gyűjtőmunkája tekintetében, de recepciójának történetét illetően is.⁸

Bárki úgy gondolhatja, magam is azt gondoltam, hogy a tanulmánykötet számára megírt hat új tanulmánnyal, melyek a kötet terjedelmének egyharmadát teszik ki, s a korábban közölt dolgozatokhoz fűzött néhány új lábjegyzettel egy időre elvettem a gondját annak, hogy újabb kiegészítésekkel, helyesbítésekkel és a velük járó magyarázatokkal kelljen bajlódnom. A sors azonban másképp „határozott”. Még ki sem jött a nyomdából a tanulmánykötet, s máris újabb dokumentációs anyag felbukkanása figyelmeztetett, hogy a történeti folklorisztikai kutatásokban soha nem tekinthetjük véglegesen lezártnak vizsgálódásainkat. 2021 novemberében egy kolozsvári régi, düledező gazdasági épület bontása során váratlanul előkerült Szabó Sámuel megsemmisültnek hitt irathagyatékának egy része. A kéziratokat, leveleket, könyveket, különböző nyomtatványokat vegyesen tartalmazó irategyüttesben – eddigi ismereteink szerint⁹ – két diszciplínát érdeklő ismeretlen dokumentumokra találtak Szabó Sámuel dédunokái. Egyrészt az irodalomtörténetet, különösen az Arany-kutatást érintő dokumentumokra, melyek közt Arany János egyik alkalmi versének ismeretlen másolatán és az Arany János folyóiratainak munkatársakat toborzó nyomtatott felhívásokon kívül a Szabó Sámuel és Arany Juliska kapcsolatát

² Olosz Katalin: „Mikor mennek vala a nagy rengetegben”. *Balladák, gyűjtők, gyűjtemények nyomában*. Kolozsvár 2022. A továbbiakban az Olosz Katalin: *i. m.* mindig erre a kötetre vonatkozik.

³ *Adatok a Két rab úrfi-típusú magyar népballada ismeretének történetéhez*. = Olosz Katalin: *i. m.* 26–44; *Újabb adatok a Két rab úrfi balladájához*. = Uo. 45–88; *A meggyilkolt csendőr (Butyka Imre) balladájának keletkezéstörténete és 19–20. századi változatai*. = Uo. 89–132; *Epilógus a Meggyilkolt csendőr (Butyka Imre) balladájához*. = Uo. 133–176.

⁴ *A magyar népballadák lejegyzésének és közlésének filológiai problémái*. = Olosz Katalin: *i. m.* 194–199; *A magyar népballadák lejegyzésének/közlésének filológiai problémáiról – egy évtized múltán (Helyesbítés és kiegészítés)*. = Uo. 200–214.

⁵ Olosz Katalin: *Történet egy százötven évig készülő könyvről*. = Kriza János: *Vadrózsák. Erdélyi néphagyományok*. Második kötet. Összegyűjtötte, szerkesztette, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közlésezi Olosz Katalin. Kolozsvár 2013. 17–90.

⁶ Szabó Sámuel: *Erdélyi néphagyományok. 1863–1884*. Szabó Sámuel és gyűjtői körének szétszórta hagyatékát összegyűjtötte, szerkesztette, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közlésezi Olosz Katalin. Budapest–Marosvásárhely 2009.

⁷ *Két adalék 1864-ből Szabó Sámuel folklorisztikai tevékenységének ismeretéhez*. = Olosz Katalin: *i. m.* 236–247.

⁸ *Vas Tamás népköltészeti gyűjtései és recepciójának alakulástörténete*. = Olosz Katalin: *i. m.* 436–484.

⁹ Az iratállomány egy része beázott (főleg könyvek), emiatt a teljes anyag számbavétele még nem történt meg.

dokumentáló levélegyüttes – Szabó Sámuelnek címzett két autográf Arany János-levél, Arany Juliska tizenegy levele, Gyulai Pál és Arany László két-két levele és egy Szilágyi Sándor-levél – került elő, melyek ismeretében rekonstruálni lehetett egy hajdanvolt leánykérés történetét, s annak következményeit.¹⁰ Másrészt az újonnan előkerült irathagyatékban találták meg az örökösök a Szabó Sámuel tanítványai által gyűjtött néprajzi-népköltészeti anyagnak egy olyan részét, melyről eddig tudomása sem volt a néprajztudománynak és folklórkutatásnak: gyermekjáték-leírások mellett, melyeket marosvásárhelyi és kolozsvári diákok rögzítettek 1865–1866-ban, illetve 1873–1875 között,¹¹ a kolozsvári református kollégium diákjainak népköltési, elsősorban mese- és közmondásgyűjtéseit az 1873 és 1876 közötti három tanévből.¹²

Szabó Sámuel hagyatékának fent elősorolt darabjai nem tartalmazzak olyan új adatokat, melyek szükségessé tennék kiegészítő/helyesbítő észrevételek mellékelését tanulmánykötetem bármelyik dolgozatához. Van viszont az újonnan előkerült Szabó-hagyatékban egy olyan szegmense, mely nemcsak a tanulmánykötet némelyik dolgozatához nyújt kiegészítő/pontosító adatokat, de a teljes Szabó-kutatáshoz is biztos információkat szolgáltat: megerősít kellőképpen nem dokumentált megállapításokat, igazol feltételezéseket, eligazít olyan kérdések útvesztőiben, melyek megválaszolása forráshiány miatt korábban nem sikerült, és szinte lehetetlennek tűnt. Lehetségesnek tűnt, mert Szabó Sámuel életútjának és folklorisztikai tevékenységének feltárása idején személyes információkat hordozó dokumentum alig állt rendelkezésemre, lévén hogy irathagyatéka részben a második világháború végén, részben a világháborút követő zavaros időben megsemmisült. Ez azt jelentette, hogy nemcsak a saját és tanítványai népköltési gyűjtései váltak örökre elérhetetlenné, de Szabó Sámuel levelezése, naplója, feljegyzései is.

Szabó Sámuel naplóját az újonnan megtalált iratanyag sem tartalmazza, csak levelezésének egy része került elő, amely azonban sajnálatos módon híján van az olyan leveleknek, melyek a népköltészeti gyűjtőmunkára vonatkoznának. Előkerült viszont egy rendhagyó „egodokumentum”: három év levelezésének Szabó Sámuel által készített regisztere. A három év közül kettőben – 1865-ben és 1866-ban – a kapott leveleket regisztrálta, 1867-ben *Levél Napló 1867-re* címen az általa írt leveleket vette elsősorban nyilvántartásba, de az év első két hónapjában a beérkezett leveleket is lajstromozta – valamennyit pontos adatolással. Vagyis dátummal,¹³ a címzett vagy küldő nevének feltüntetésével és a levél tartalmának rövid kivonattal regisztrálta levelezésének darabjait. A leveleket időrendi sorrendben sorszámozva vette nyilvántartásba, így könnyen megállapítható, hogy 1865-ben január elseje és december harmincegyediké között 196 levél érkezett Szabó Sámuel marosvásárhelyi címére, a következő évben 133 hozzá írt levelet

¹⁰ Az Arany-kutatást érintő dokumentumokról két tanulmány és forrásközlés született az elmúlt évben: Olosz Katalin: „*Iszonyu volt a' harcz mely szívem és eszem közt folyt*” (*Arany Juliska és Szabó Sámuel kapcsolatának története korabeli levelek tükrében*). Irodalomismeret [évf. nélkül] 2022. 3. sz. 4–136; Szilágyi Márton: *Arany János Alkalmatosságra írott versek című művének ismeretlen másolata*. Irodalomismeret [évf. nélkül] 2022. 3. sz. 137–155. Mindkét közlemény elérhető a világhálón is: <http://www.irodalomismeret.hu/archivum/91-archivum/449-2022-3-szam> (Utolsó megtekintés: 2023. május 22.)

¹¹ Lásd erről bővebben Olosz Katalin: *Népköltési-néprajzi adatok Szabó Sámuel újonnan előkerült irathagyatékában*. = Keszeg Vilmos–Nagy Zsolt–Szakál Anna (szerk.): *Néprajzi kutatás- és tudománytörténeti tanulmányok*. Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 30. Kolozsvár 2022. 247–312.

¹² A népköltészeti anyag feldolgozása folyamatban van.

¹³ Az nem tudható, hogy a dátum a levelek eredeti keltezése-e, vagy az érkezés időpontját rögzíti. Azt gyanítom, s a későbbiekben be is igazolódik, hogy a Szabó Sámuelhez intézett levelek esetében a megérkezés/regisztráció napjánapja került feljegyzésre.

regisztrált augusztus 12-ig, tovább nem folytatta a lajstromozást, 1867-ben az általa írt levelek száma október 30-ig 198, és 22 levelet kapott február 16-ig. Az ötszázat jóval meghaladó regisztrált levelek Szabó Sámuel Marosvásárhelyen eltöltött tíz évéből háromnak az eseményeibe nyújtanak betekintést, szerteágazó tevékenységének és magánéletének történéseit villantják fel. E levélkivonatokban találtam két olyan információt, melyekkel tisztázhatók két korábban megválaszolatlanul maradt vagy csak részben megválaszolt kérdést.

Annak ellenére, hogy a *Két rab úrfi*-típuscímen számontartott (a török császár fogságából szabaduló *Szilágyi és Hagymási* történetét felelevenítő) balladáról két terjedelmes dolgozatot tettem közzé a tanulmánykötetben, egy igen fontos kérdésre nem tudtam választ adni: mikor és hol gyűjtötte Faluvégi Albert – Szabó Sámuel tanítványa – a ballada egyetlen teljes változatát, illetve mikor és hogyan került Szabó Sámuelhez Faluvégi gyűjtése. E kérdéseket már a 2009-ben publikált első tanulmányomban felvettem,¹⁴ de megnyugtató és bizonyítható választ sem akkor, sem a tíz évvel később írt dolgozatomban nem tudtam adni. A válaszadást megnehezítette az a körülmény, hogy Faluvégi Albert az 1864/65-ös tanévben már nem volt a marosvásárhelyi református kollégium diákja, mégis a ballada a vásárhelyiek kéziratos diáklapjában „jelent meg” *Két magyar úrfiak* címen 1865 februárjában, anélkül, hogy az önképzőkör jegyzőkönyveiben bármiféle nyoma lett volna a ballada „beérkezésének”. Tovább bonyolította a válaszadást az a tény, hogy 1864 nyarán Faluvégi Albert is tagja volt annak a diáksapatnak, akik elkísérték Szabó Sámuel székelyföldi gyűjtőútján. Elvileg tehát gyűjthette akkor is a balladát. Ez utóbbi eshetőség azonban olyan további kérdéseket vetett fel, melyekre csak a feltételezés szintjén tudtam válaszolni. A feltételezések summája pedig az volt, hogy Faluvégi, aki az 1864/65-ös tanévben a nagyenyedi Bethlen-kollégiumban folytatta teológiai tanulmányait, valószínű, 1864–1865 fordulóján, a karácsonyi vakáció idején Mentovich Gyula révén juttatta el Szabó Sámuelhez a *Két magyar úrfiak* balladáját, melynek gyűjtési helyéről-idejéről továbbra sem tudtam semmi bizonyosat.

A sorjázó kérdésekre most találtam választ Szabó Sámuel levelezésének újonnan előkerült regiszterében. Az 1865-ben beérkezett levelek tizenhárom számú bejegyzésében ez olvasható: „16/1 Faluvégi Alberttől Nenyedről, – küld egy néhány a mult nyáron gyűjtött népdalt sat.” A levélkivonat egyértelművé teszi, hogy Faluvégi Albert 1864 nyarán nem a Szabó Sámuellel közös gyűjtőúton jegyzett fel bizonyos népköltési szövegeket (hiszen azokat ott és akkor át is adhatta volna tanárának), hanem egyéni kezdeményezésből, s ennek értelmében csaknem biztosra vehető, hogy akkori lakhelyén, a Kis-Küküllő menti (a mai Hármásfaluhoz tartozó) Székelyszentistvánon gyűjtött.¹⁵ S hogy az „egy néhány mult nyáron gyűjtött népdal” közt volt a *Két magyar úrfiak* balladája is, abból következik, hogy Faluvégi Albert korábbi gyűjtéseiben nem szerepelt e ballada, ellenben küldeményének megérkezése után egy hónappal, 1865. február 18-án az önképzőtársulat határozatot hozott a kéziratos diáklap az évi újraindításáról, s február 27-én már „meg is jelent” a *Közlemények az Önképzőtársulati Művekből* című kéziratos diáklap 1865-ös első száma, benne a Faluvégi Albert által gyűjtött balladával. Bizonyító ereje itt annak van, hogy a kéziratos diáklap 1865-ös első száma már februárban „megjelent”. Az általános

¹⁴ *Adatok a Két rab úrfi-típusú magyar népballada ismeretének történetéhez.* = Olosz Katalin: *i. m.* 36–44.

¹⁵ Székelyszentistván gyűjtési helyként annál is inkább szóba jöhet, mivel a balladai szüzsé prózai megfogalmazásait Ráduly János még a kétezres évek első évtizedében is megtalálta a Hármásfaluhoz tartozó Csókfalván, illetve a Hármásfaluhoz közel eső Kibédén. (Ráduly János: *A Szilágyi és Hagymási népballada prózaváltozatai.* = Jakab Albert Zsolt–Kinda István (szerk.): *Aranykapu. Tanulmányok Pozsony Ferenc tiszteletére.* Kolozsvár 2015, 753–761.)

gyakorlat ugyanis az volt, hogy a *Közlemények* legkorábban márciusban indult, de volt olyan év is, amikor csak májusban kezdték el a lap szerkesztését és „megjelentetését”. Minden bizonnyal Szabó Sámuel sürgette a ballada mihamarabbi megjelenését a kéziratos diáklapban, hogy azt követően országos nyilvánosságot biztosítson a balladának Arany János *Koszorújában*. Abban a folyóiratban, melynek 1864. augusztus 28-i számában közölte Szabó Károly a *Szilágyi és Hagymási* ószékely ballada első, de töredékes/befejezetlen szövegét.

A történések idejének/időrendjének tisztázására a Vas Tamás gyűjtőtevékenységéről írott dolgozatomhoz is találtam adatokat Szabó Sámuel levelezésének lajstromában. Korábban – adatok híján – nem tudtam pontosítani, hogy mikor és milyen körülmények között jutott el Szabó Sámuelhez Vas Tamás gyűjteményének néhány darabja. Közvetett bizonyítékok alapján arra a következtetésre jutottam, hogy a marosvásárhelyi református kollégium egykori diákja feltehetően nyugat-európai peregrinációja előtt és személyesen adta át Szabó Sámuelnek gyűjteménye néhány szövegét. Idézem dolgozatom idevonatkozó részét: Vas Tamás Szabó Sámuellel „véltetően csak 1865 őszén találkozott, amikor külföldi egyetemre igyekezve, a Háromszékből kiinduló Vas útba ejtette Marosvásárhelyt, hogy régi iskolája előjáróságához külföldi ösztöndíjért folyamodjon. Az 1865. november 15-i tanári gyűlés tárgyalta Vas Tamás »sepsiszentgyörgyi tanító« folyamodványát, melyben a marosvásárhelyi református kollégium egyik marburgi stipendiumára kéri »ajánlatni magát«. A tanári gyűlések jegyzőkönyve szerint »kérelme megadatott«. Nagy a valószínűsége annak, hogy 1865 novemberében Vas Tamás nemcsak ösztöndíjkérelmét nyújtotta be az iskola vezetőségének, hanem akkor adta át Szabó Sámuelnek is azokat a népköltési szövegeket, melyek aztán az 1865/66-os tanév önképzőkori diáklapjában 1866 májusában »jelentek meg«”.¹⁶

Az egyetlen biztos adatra – a tanári gyűlés összehívásának és határozathozatalának dátumára – támaszkodva okkal-joggal gondoltam azt, hogy Vas Tamás személyesen járt el ösztöndíjkérelme ügyében, s ez alkalommal találkozott Szabó Sámuellel is. Vélekedésemet a szakirodalom is alátámasztotta, melynek egyik alaplővevényében Vas Tamásról (Wass Thomas) az olvasható, hogy a Tübingeni Egyetem Hittudományi Karára 1865. december 18-án iratkozott be,¹⁷ vagyis egy hónappal stipendium-kérelme után. Az egyetlen zavaró körülmény csupán az volt, hogy a hivatkozott mű szócikke szerint Vas Tamás Tübingenben kezdte, és csak 1866. április 30-tól folytatta tanulmányait Marburgban.

Szabó Sámuel levelezési regiszterében magyarázatot találtam nemcsak a „zavaró körülményre”, de bizonyítékokat arra is, hogy a fent idézett szövegrészlet megállapításai közül egy sem állja meg a helyét: 1865 novemberében Vas Tamás nem járt/nem járhatott Marosvásárhelyen, így akkor népköltési gyűjtésének néhány darabját sem adhatta át személyesen Szabó Sámuelnek, külföldi egyetemi tanulmányait nem Marburgban kezdte, hanem Tübingenben, onnan küldte el kérelmét a marburgi stipendium ügyében Szabó Sámuelnek.

1865–66-ban Szabó Sámuel három levelet regisztrált Vas Tamástól. „Levélnaplójába” mindháromnak viszonylag részletesebb kivonatát jegyezte be.

Az első levelet 158-as sorszám alatt 1865. november 13-án vette nyilvántartásba a következőképpen: „13/11 Vas Tamás, papjelölttől Tübingenből; tudósít, hogy a szászok ellepték az

¹⁶ *Vas Tamás népköltészeti gyűjtései és recepciójának alakulástörténete.* = Olosz Katalin: i. m. 459.

¹⁷ Szabó Miklós–Simon Zsolt–Szögi László: *Erdélyiek külföldi egyetemjárása 1849–1919 között.* Marosvásárhely 2014 (Erdély emlékezete). II. 435–436.

odavaló egyetemet s 2 magyar (?) stipendiumot el is nyertek.; folyamodik, hogy Marburgba kapjon ajánló levelet. Igéri hogy terjedelmes tudósítást is küld az ottani egyetemről.” – A levél kivonata nemcsak arról nyújt megbízható információt, hogy 1865 novemberében Vas Tamás már Tübingenben volt, de arról is, hogy Szabó Sámuel a kapott leveleket az érkezés dátumán regisztrálta: ha ugyanis 1865. november tizenharmadika Vas Tamás tübingeni keltezése lenne, a marosvásárhelyi kollégium előjárósága aligha tárgyalhatta volna november 15-én Vas Tamás kérelmét. Egyúttal azt is megállapíthatjuk, hogy a levél megérkezése után Szabó Sámuel nyomban intézkedett, hogy mihamarabb döntés szülessen Vas Tamás kérelme ügyében. Az 1865. november 13-i dátumnak más vonatkozásban is fontos szerepe van: a felsőrákosi fogadóban lezajlott énekes verseny, amelyet Vas Tamás is végighallgatott, nem történhetett 1865 novemberében,¹⁸ és a felsőrákosi népköltési szövegeket sem 1865 novemberében jegyezhetette be útinaplójába,¹⁹ hiszen a Marosvásárhelyen 1865. november 13-án regisztrált levelet Tübingenből küldte Szabó Sámuelnek. Mindezek következtében a Vas Tamás-dolgozat szövegében, illetve a dolgozathoz csatlakozó Vas Tamás-bibliográfiában²⁰ a felsőrákosi gyűjtéssel kapcsolatban téves a gyűjtés idejének 1865 novemberére vagy 1865 késő őszére kikövetkeztetett datálása. Helyettük mindenhol 1865 októbere értendő, s az is csak kikövetkeztetett adatként (csillaggal megjelölve így: *1865. október).

Vas Tamás második levelét bő két hét múlva, 1865. december másodikán kapta kézhez Szabó Sámuel. A 175-ös sorszám alatti bejegyzés a következő: „2/12 Vas Tamástól Tübingából; az ottani stipendiumokat (s a Jenait) is az ott szereplő százokkal szemben igyekezni fognak tisztába hozni. Kérdéseimet kéri. – Népköltészeti gyűjteményt (a menyit Krizának nem adta) szívesen átengedi; most is küld XIII¹ s azokra megjegyzéseket tesz.” – Megoldódott tehát a rejtély – sajnos, csak részben: Vas Tamás Tübingenből küldte el Szabó Sámuelnek népköltési gyűjteménye egy részét – 13 darabot. Azt azonban, hogy mit tartalmazott a küldemény, csak találgatni tudjuk. Nagy a valószínűsége annak, hogy az 1865. december másodikik levéllel érkezett meg Szabó Sámuelhez az a két régi stílusú ballada és egy búcsúzóéneke, melyeket az önképzőköri kéziratot diáklap 1866. május harmadiki (első) és június 14-i (ötödik) számában „tettek közzé” a marosvásárhelyi diákszerkesztők. A küldemény további tíz darabjáról még csak a találgatás szintjén sincsenek elképzeléseink, ellenben biztosra meg tudjuk nevezni, hogy mit nem tartalmazott a Szabó Sámuelnek címzett küldemény: azokat a folklóralkotásokat, melyeket Vas Tamás 1865 júniusában, pontosabban valamivel 1865. június 16. előtt küldött el Kriza Jánosnak, s melyek a Pestre küldött Kriza-hagyaték egy részével a budapesti Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívumába kerültek, ott találhatóak ma is Sebestyén Gyula neve alatt.²¹

Harmadik levelét Vas Tamás ugyancsak Tübingenből postázza. Ebben feltehetően Szabó Sámuelnek azokra a kérdéseire válaszolt, melyek megküldését sürgette előző levelében. A levél érkezését Szabó Sámuel 1866. március 20-án jegyezte be „levélnaplójába”, a 75-ös sorszám alatt: „20/3 Vas Tamástól, Tübingából; egyetemi adatokat küld. A Tübingában tanultatott magyarok neveit csak a reformatio kezdete óta nézte; 1714–801 a jegyzőkönyveket nem tudták előadni. A magyar alapítványi levelet nem kaphatta meg; az egyh. főtanács kérhetné. – Az

¹⁸ Lásd Olosz Katalin: *i. m.* 452–454.

¹⁹ Vö. Olosz Katalin: *i. m.* 471–472.

²⁰ Olosz Katalin: *i. m.* 480–484.

²¹ Sebestyén Gyula: *Népballada és népdal*. Háromszék (?) és Maros-Torda megye (?) é. n. Jelzete: EA 10747. – Vas Tamás Krizához küldött gyűjtéséről lásd bővebben Olosz Katalin: *i. m.* 467–473.

utasító könyvnek nagy szükségét érezte. – Kér hogy az egyh. főtanácsnál valami segélyezést eszközöljek. –”

Ezzel a levéllel vége szakadt a Szabó Sámuellel folytatott levelezésnek; a „levélnapló” tanúsága szerint Vas Tamás Marburgból nem jelentkezett. Így azt sem lehet tudni, hogy sikerült-e Szabó Sámuelnek „valami segélyezést” kieszközölnie. A szakirodalomból tudható, hogy Vas Tamás Marburgban 1866. április 30-án iratkozott be a hittudományi karra, s egy, a *Székelly Néplapban* közölt hibaigazításának datálásából pedig az, hogy néhány hónap marburgi tartózkodás után 1866. augusztus 18-án Vas Tamás már Kolozsváron volt.²²

Amint a fentiekből kitűnik, a véletlenül előkerült újabb adatok kiegészíthetik, pontosíthatják korábbi ismereteinket/megállapításainkat, de akár felül is írhatják, cáfolhatják vagy helyesbíthetik azokat. De előfordulhat olyan helyzet is, hogy objektív tényezők akadályozzák meg a kutatót a teljes dokumentáció összegyűjtésében. Ez történt velem is a tanulmánykötet számára újonnan írt *Változatok egy témára: a Kriza-hagyatékról negyedszer* című dolgozatomhoz kapcsolódó (a Függelékben közölt) *Összesítő táblázat* elkészítésekor.²³ Ahhoz, hogy teljes legyen a táblázat adatanyaga, szükségem lett volna a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központjának Kézirattárából egy sor népköltési gyűjtésnek a jelzetére. A koronavírus-járvány azonban meghiúsította a kiegészítő kéziratári kutatást, emiatt a táblázat utolsó oszlopa („A gyűjtemények jelzete az MTA KIK Kézirattárában”) – mint jeleztem a tanulmány egyik lábjegyzetében – „föltrebb foghíjas, mert korábban nem volt dolgom egy sor gyűjtővel és gyűjteményével, s emiatt jelenlétüket vagy hiányukat a Kézirattár katalógusában nem ellenőriztem. Szándékomban volt, hogy 2020 tavaszán személyesen [...] utánajárok a hiányzó adatoknak, szándékomat azonban keresztülhúzta a koronavírus okozta járvány. Így hát mást nem tehetek, mint hogy sűrűn folyamodjak az adathiányt jelző kérdőjel használatához”.²⁴ A figyelmeztetést a táblázathoz fűzött lábjegyzetben is megismételtem: „Ennek az oszlopnak [az utolsó] az adatai – címek és kéziratári jelzetek tekintetében – hiányosak. Mivel újabb, célirányos kutatást az MTA KIK Kézirattárában nem végeztem, csak azoknak a kéziratoknak tudtam feltüntetni a címét-jelzetét, melyeket korábban tanulmányoztam, vagy melyeknek adatait megtaláltam a szakirodalomban...”²⁵ Azonban az utóbbiakat ellenőriznem kellett, mert a szakirodalmi hivatkozások némelyikében pontatlanságokat tapasztaltam.

Hangsúlyozni szeretném, hogy a táblázat utolsó oszlopának alább következő kiegészítései semmilyen vonatkozásban nem befolyásolják a tanulmány tartalmi-érdemi részét, mint ahogy hiányuk sem jelentett gondot mondanivalóm megfogalmazásában. A kiegészítést csupán a rend kedvéért, a teljességre-pontosságra törekvés igényével szándékozom megtenni, no meg azért, hogy esetleg segítségére lehet a táblázatból tájékozódó kutatóknak.

Az ellenőrzést-kiegészítést részben az MTA KIK Kézirattárának cédulakatalógusa, részben online katalógusa alapján végeztem el, de volt néhány eset, amikor szükségessé vált magának a kéziratnak a kézbevétele is.²⁶

²² Olosz Katalin: *i. m.* 464.

²³ *A 19. századi magyar népköltési gyűjtések adatainak összesítő táblázata.* = Olosz Katalin: *i. m.* 903–953.

²⁴ Olosz Katalin: *i. m.* 368/951. lábjegyzet.

²⁵ Olosz Katalin: *i. m.* 904/1. lábjegyzet.

²⁶ Itt köszönöm meg Dr. Kónya Franciskának, a Kézirattár munkatársának, hogy a problémás kéziratokat helyettem megnézte, és elküldte nekem a pontos adatokat-jelzeteket.

Mint előbb is utaltam rá, a kiegészítések jobbára a táblázat utolsó oszlopából hiányoztak, egy-két esetben azonban más oszlopban is változtatásokat kívánt az új adat. Ezekre a rendhagyó esetekre külön is felhívom a figyelmet.

A negyedik oszlopban kezdetben szövegben figyelmeztettem az olvasót az adathiányra, később már csak kérdőjelekkel hívtam fel a figyelmet, hogy nem ismerem a kézirat címét-jelzetét. Azokon a helyeken, hol nemcsak kérdőjellel jeleztem a vonatkozó adat hiányát, hanem szövegben is, törölni kell a „tisztázatlan, hogy XY gyűjteménye szerepel-e az akadémiai kéziratárban” jellegű megjegyzéseket.

Ezek után következzenek az *Összesítő táblázat* hiányzó és kiegészítésre szoruló adatai:

904. oldal, 3. sor:

Ács Károly gyűjtése In: *Népmesegyűjtemény*. H. n., é. n. Irodalom 4-r 371. 1–12. fol.

907. oldal, 12. sor [Bartalus István]:

Bartalus István: *Régi dalok, melyeket Népdalgyűjteményem számára Arany János gyermekkori emlékeiből sajátkezűleg írt le hangjegyekkel*. Népdalgyűjtemény. 1874. 44 p. K 501.

912. oldal, 14. sor [Beke József]

Beke József kéziratának pontos leírása: *Mesék, adomák*. 19. sz. közepe. 88 fol. Irod. 4-r 364. Korábban egy ideig K 982 sz. a.

Beke József levelei Kazinczy Gábornak. 1858. 2 db. 2 fol. Ms 5970/130–131.

914. oldal, 23. sor [Csaplár Benedek]

Csaplár Benedek gyűjteményéből: *Szegedi közmondások; Néhány szegedi néptalány*. é. n., ismeretlen kéz írása, 14 fol. MS 756/6.

915. oldal, 25. sor [Cserney Gyula]

A Székelyföldön a székely nép közt élő táncbeli kiáltmányok... Erdélyben való utazása alkalmával [gyűjtötte] Cserney Gyula. é. n. In: Irod. 4-r 365/I. 15–19.

915. oldal, 26. sor [Deák Lajos]

Deák Lajos: *Az árva lány* (verses mese) Kolosvárt 1862. Martius 16án. In: Irod. 4-r 365/I. 20–23. Más kézzel: „Krizához” [Feltehetően Gyulai Pál gyűjtői köréhez tartozott.] Vö: Domokos M. 2015: 236.

916. oldal, 32. sor:

Fekete János népdalgyűjteménye In: *Kecskeméti diákok*. Irod. 4-r 373, 53–146. fol. Fekete János gyűjteményét hozzákötötték három kecskeméti diák (Kálosi József, Soós Albert, Nagy Károly) gyűjtéséhez.

917. oldal, 36. sor [Findura György/Findura Imre]:

Findura Imre gyűjteménye Gömörből és Nógrádból 1863. Több kéz írása, 120 fol. Mellékötvé vegyes néprajzi gyűjtés. Irod. 8-r 180.

Findura Imre levele [Gyulai Pálnak] 1863. 1 fol. Ms 5970/132.

919. oldal, 40. sor [Gyulai Pál]

A Marosi Samu, Bagossy Károly, Bak László és ismeretlen gyűjtők népmese-gyűjteménye című tétel elé be kell iktatni a következő tételeket:

Deák Lajos: *Az árva lány* (verses mese) Kolozsvárt 1862. Martius 16án. In: Irod. 4-r 365/I. 20–23. (Más kézzel: „Krizához”).

Felházy Károly gyűjtéséből három mese (*A falusi leány bújja, A három elhagyott leány, A csizmadia és kutyája*) és néhány népdalfeljegyzés. 1862. április 11–12. In: Irod. 4-r 365/II. 48–51 (mesék), 52–57 (népdalok).

Hory Etelka: *Nép száján forgó táj Dalok. Össze gyűlytötte[!] Hory Etelka*. Kolozsvár (Kalotaszeg). [más kézzel: A Kriza levelek közt volt!] In: Irod. 4-r 365/I. 26–34. Hory Etelka gyűjtéséről l. bővebben Domokos M. 2015: 229–231.

A Kustós Dániel é ez a német verses könyv. Sept 15én 1860ban. Kolozsvárt (az „ez a német verses könyv” áthúzva). Irod. 4-r 365/I. A kézirat két mesét tartalmaz az 56, illetve az 57–60. lapon.

Népmese-gyűjtemény. H. n., é. n. 147 fol. Irod. 4-r 371. – A kolligátumban szereplő 18 gyűjtő közül kettőről – Felházy Károlyról (33–35. fol.) és Marosi Samuról (80–88. fol.) feltételezhető, hogy **Gyulai Pál** gyűjtői köréhez tartozott.

922. oldal, 45. sor [Horváth Ádám]:

Pálóczy Horváth Ádám *Ó és Új mintegy Ötödfél száz Énekek Ki magam tsinálmányja, ki másé 8a Fbr.* 1813. I–X. lev. és 1–315 – eredeti számozású lap. RUI 8-r 46.;

Pálóczy Horváth Ádám: *Ó és Új, mintegy Ötödfélszáz Énekek*. 1813. 344 fol. Ms 1409/1–2.;

Pálóczy Horváth Ádám: *Ezer-nyolcz-száz tizen-kilencz Magyar Példa-Beszédek -, rövid Nyomós és köz mondások, / Mellyeket részint hallásból, részint régibb írásokból össze-szedett, és Most közre bocsát nemelly jegyzésekkel és todalékokkal 1819ik Esztendőben Horváth Ádám.* 1819. Saját kézirat. RUI 8-r 47/1.

923. oldal, 50. sor [Illésy György]:

Illésy György debreceni gyűjtése [Dalok, mondókák, mesék] 1864. 195 fol. Irod. 8-r 177. (Egy ideig K 926 szám alatt) – [A meglévő adatokat ki kell egészíteni az itt leírtakkal.]

924. oldal, 54. sor [Kálmány Lajos–Abonyi Lajos]:

Abafi Lajos–**Kálmány Lajos**: *Népköltési gyűjtemény*. Irod. 2-r 82/I–II. 413 fol.

926. oldal, 57. sor [„Kecskeméti diákok”]

A sorszám utáni első oszlopban törölni kell a „Feltehetően Csaplár Benedek....” kezdetű, szögletes zárójelbe tett részt, helyette a következő neveket kell beírni: Kálosi József, Soós Albert, Nagy Károly. Az utolsó oszlopba a kézirat-együttes adatait kell beírni: **Kecskeméti diákok** (Kálosi József, Soós Albert, Nagy Károly) és Fekete János népdalgyűjteménye. 1864–1865.

Irod. 4-r 373. 146 fol. 1–16. fol. **Kálosi József** gyűjtése; 17–28. fol. **Soós Albert** és más diákok gyűjtése; 29–52. fol. **Nagy Károly** gyűjtése; 53–146. fol. **Fekete János** gyűjtése. Egy ideig a K 927 sz. alatt szerepelt.

929. oldal 63. sor [Kiss Rezső]:

Kiss Rezső [1838–1915]: Jászberényi ádventi játék. Kiss Rezső közlése, é. n. 6 fol. Történelem 4-r 39.

931. oldal, 67. sor [Kustós Dániel]: javítani kell az oldalszámot: 56–68. lap.

933. oldal, 73. sor [Márki Sándor.]

Márki István[!]: *Népdalok, -talányok gyűjteménye*. 1862–1872 körül. 273 fol. Irod. 8-r 149. A kolligátum három gyűjteményt foglal magában: Márki Istvánét 1862-ből (3–134. fol.), Weiss Józsefét 1867-ből (*Balaton-vidéki népdalok*. 141–226. fol.) és Zolnay Jenőét, 1872 körül (*Népdalok*. 227–273. fol.) [Márki István gyűjteményéből előbb a meséket, majd a népdalokat és talányokat Márki Sándor adta be a Kisfaludy Társaságnak.]

934. oldal, 76. sor [Meskó László]:

Meskó: *Népdalok 1850 körül*. 3 kötet (102+159+137) Irod. 8-r 146/I–III.

934. oldal, 78. sor [Nagy Károly]:

Nagy Károly gyűjtése. In: Kecskeméti diákok. Irod. 4-r 373: 29–52 fol.

934. oldal, 80. sor [Pásztor Ferenc]:

Pásztor Ferenc *szegedvégi és kiskunsági népdalgyűjtése*. 109 p. Irod. 2-r 78. Egy ideig K 943 sz. alatt.

935. oldal, 83. sor [Profita János]:

Profita János: *Dalok*. Pest, 1856. Több kéz írása. 61 fol. Irod. 8-r 176.

937. oldal, 91. sor [Sebestyén Gyula]:

Sebestyén Gyula néprajzi gyűjtésének töredéke. (Népszokások, népdalok, 1890–1900-as évek) H. n., é. n., 4 db., 33 fol. Ms 5970/120–123.

Sebestyén Gyula: *Népmondák*. H. n., é. n. 9 fol. Gépirat. Ms 4307/490.

Sebestyén Gyula hagyatékában levő idegen kezeztől származó vegyes anyag. H. n., é. n. 12 db. 27 fol. Ms 4309/202–213.

Sebestyén Gyula regöléssel kapcsolatos anyaggyűjtésének töredéke. H. n. 1898. 20 db. 95 fol. Autográf, ill. korabeli kéziratok, valamint Kereszty dallamjegyzései. Ms 4326/55–74.

Sebestyén Gyula hagyatékában levő nyíregyházi néprajzi anyag. H. n., 1896. 4 db. 32 fol. Ms 4309/186–189.

941. oldal, 98. sor [Széll Farkas]:

Szél [!] **Farkas énekeskönyve**. Hódmezővásárhely, 1863. nov. 19. 89 fol. RUI 8-r 147. [Javítani a könyvben lévő adatokat az itt közölt bibliográfiai leírás szerint.]

944. oldal, 111. sor [Vajda Ferenc]:

Vajda Ferenc népköltési gyűjtése. 1852–1853. 56 fol. Irod. 4-r 368.

945. oldal, 113. sor [Varga János]:

Varga János: *Vasmegyei világi dalok*. Csöngé, 1829. jún. 22. 16 fol. (Az Erdélyi János-féle népköltési gyűjtemény 191. darabja) Irod. 8-r 206/191.

946. oldal, 116. sor [Vásárhelyi Géza]:

Vásárhelyi Géza: *Buda vidéki népmesék és mondák s néhány szó a vidék magasságáról*. Tinnye, 1887. febr. 17. 107 p. Irodalom 2-r 77.

947. oldal, 118. sor [Vikár Béla]:

Vikár Béla Somogy megyei mérései és fényképek. é. n. 7 táblázat + 29 fénykép. Ms 4082/36.

Vikár Béla néprajzi gyűjtésének töredékei. H. n., é. n. Idegen kéz írása. Ms 5088/137–139.

Vikár Béla néprajzi gyűjtése. Népdalok, játékok, lakodalmi versek, mesék, anekdoták. H. n., é. n. 37 köteg. Gépírásos másolat, autográf, Gergely Pál kiegészítésével, valamint idegen kezek írása. Ms 5088/28–64.

Vikár Béla mesegyűjtéséből. Farkaslakai gyűjtés. H. n., é. n. 32 fol. Gépírásos másolat Gergely Pál megjegyzéseivel. (Csak a 17–48. lap) Ms 5970/128.

Vikár Béla kézírásos népdalgyűjtése. H. n., é. n. 4 köteg. Autográf, ill. ismeretlen kezek írása. Ms 1055/28–31.

Vikár Béla: *A székely népköltésről*. Akadémiai székfoglaló. Bp. 1912. 34 fol. Ms 5088/19.

Vikár Béla: *Szombatos vallásos népénekek*. Vikár Béla gyűjtése. Bözödújfalú, 1905. 11 fol. Ms 5655/75

Vikár Béla gyorsírásos népdalgyűjtése. 18 db. (18 fol) Ms 1055/9–26.

Vikár Béla gyorsírásos meselejegyzései. Zöldág Jankó. 2 db (2 fol.) Ms 929/3–4.

949. oldal, 120. sor [Weiss József]

Weiss József: *Balaton vidéki népdalok*. 1867. In: Márki István: *Népdalok, -talányok gyűjteménye*. Irod. 8-r. 149. 141–226. fol.

950. oldal, 123. sor [Zolnay Jenő]:

Zolnay Jenő: *Népdalok*. 1872 körül. In: Márki István: *Népdalok, -talányok gyűjteménye*. Irod. 8-r 149. 227–273. fol.

Az eddigiekben olyan hiányok pótlására, olyan tévedések korrigálására került sor, melyeket objektív tényezők idéztek elő. A tanulmánykötet egyik dolgozata azonban szubjektív ok miatt szorult hiánypótlásra: a *Diákgyűjtők az erdélyi és partiumi magyar népköltészet feltárásában (1845–1990)* című tanulmányomból és annak mellékletéből, *A diákgyűjtések kronológiájából*²⁷ kifelejttem a 20. század utolsó harmadának legjelentősebb egyéni teljesítményét nyújtó

²⁷ Olosz Katalin: *i. m.* 485–520.

diákgyűjtőjét: Pozsony Ferencet.²⁸ Mulasztásomat ezúttal igyekszem jóvátenni azzal, hogy itt hozom nyilvánosságra *A diákgyűjtések kronológiájából* kimaradt szócikket Pozsony Ferenc balladagyűjtő munkájáról, melyet a tanulmánykötet 516. oldalán a *Napsugár* 1967-es kiszámológyűjtő pályázata és a nagyenyedi Bethlen-kollégium tanító- és óvónőképzőjében 1970-től kibontakozó, gyermekfolklorra összpontosító gyűjtőmozgalma közé kellett volna elhelyeznem.

1969–1984

Pozsony Ferenc pályázatoktól, gyűjtőmozgalmaktól független háromszéki balladagyűjtéseit 1969-ben, a zabolai általános iskola nyolcadik osztályos tanulójaként kezdte – a diákgyűjtések történetében talán egyedülálló indíték folytán. „Népköltészeti gyűjtéseim [...] úgy kezdődtek – vallja az egyik vele készített interjújában –, hogy Albert Ernő, aki a Székely Mikónak volt az igazgatója, magyartanára, bátyámat hazaküldte a téli vakációban, hogy gyűjtsön 10 helyi népballadát. Ő természetesen továbbadta a feladatot öccsének, és nekem sikerült is 6–7-et összegyűjtenem.”²⁹ Ez a leosztott feladat életre szólóan meghatározta Pozsony Ferenc pályájának alakulását: tovább folytatta a gyűjtést szülőfalujában, de már kényszerűség nélkül, a maga kedvére. „Hallottam az adatközlőimtől, hogy a cigányok virrasztóban balladát is énekelnek, s kimentem a dombra egyik haverimmal. Éppen haláleset volt. Nagy élmény volt számomra látni meg hallani, hogy egy pici szobában, a koporsó mellett 20–30-an imádkoznak, énekelnek, s olyan dalfüzereket adnak elő, amelyekben nemcsak keservesek, hanem balladák is elhangzanak. A cigányokkal való tudatosabb gyűjtéseim tehát már 1969–70-től kezdődtek.”³⁰ Az egyéni gyűjtőmunka folytatódott középiskolás éveit alatti is. A kovásznai líceumban eltöltött négy tanév alatt (1970–1974) nemcsak folyamatosan gyarapította balladagyűjteményét, de tudatos és képzett gyűjtővé vált azáltal, hogy többször konzultált Albert Ernővel, aki messzemenően támogatta; Kőnczei Ádámtól kérdőívet kapott, mely szempontokat és módszertani útmutatást nyújtott a gyűjtőmunka szakszerű folytatására. Mindezek mellett kovásznai tanárai közül Gazdáné Olosz Ella „sok-sok biztatással, szakirodalommal” támogatta, Gazda József pedig kölcsönadta nyugat-európai útján szerzett magnóját, azzal gyűjthette a balladákat szöveg-dallam egységében három éven át.³¹ Amikor 1977-ben – sorkatonaság után – bejutott a Babeş–Bolyai Egyetem Filológiai Karára, kötetnyi balladagyűjteménnyel érkezett Kolozsvárra. Egyetemi tanulmányainak idején megmutatta gyűjtéseit Antal Árpádnak és Kallós Zoltánnak, akik mindketten messzemenően támogatták további gyűjtőmunkáját, melyet kiterjesztett a Fekete-ügy völgyére is, olyan földrajzi területre, hol a sepsiszentgyörgyi mikós diákok csak szórványosan gyűjtöttek. Szisztematikusan bejárta e vidék falvait, felkereste a cigánykolóniákat. Kazettákkal Kallós Zoltán látta el. Az 1981/82-es

²⁸ Itt is megköszönöm Pozsony Ferencnek, hogy felhívta a figyelmemet mulasztásomra, s kérésemre levélben értesített élettörténete és gyűjtőmunkája idevonatkozó pontos adatairól. Egyúttal elnézését kérem, és nyilvánosan is megkövetem feledékenységéből fakadó mulasztásomért.

²⁹ Mirk Szidónia-Kata–Pozsony Ferenc: „Hálás vagyok az Istennek, hogy életemben elsősorban a hazai magyar népi kultúrával foglalkozhattam”. *Mirk Szidónia-Kata beszélgetése Pozsony Ferenc néprajzkutatóval*. Székelyföld XXIV(2020). 88.

³⁰ Uők, uo.

³¹ Pozsony Ferenc elektronikus levele Olosz Katalinnak. 2022. július 15.; A kovásznai középiskolás évekről lásd bővebben Mirk Szidónia-Kata–Pozsony Ferenc: *i. m.* 92–93.

tanév végére államvizsga-dolgozat született a gyűjtéseiből, melyre Pozsony Ferenc negyven év múltán így emlékezett: „Antal Árpád téma iránti fogékonysága, szeretete, nagy filológiai tudása köllött ahhoz, hogy előbb államvizsga-dolgozatom majd kötetem megszületett 1984-ben”.³² Az említett kötet – *Alomvíz martján. Fekete-ügy vidéki magyar népballadák*. Gyűjtötte, bevezetővel és jegyzetekkel ellátta Pozsony Ferenc. (Kriterion Könyvkiadó, Bukarest 1984) – egyik legjelentősebb teljesítménye a hazai magyar népballada-kutatásnak.

Alig hogy végére értem a kiegészítéseknek-javításoknak, máris beigazolódott, amit dolgozatom elején fejtegettem: a történeti folklorisztikai kutatásokban nincs megállás, nincs nyugvópont. Egy újabb adat, a rejtett összefüggések felismerése nyomán kipattanó újabb gondolat vagy ötlet máris fölülírja addigi elgondolásunkat. Ez történt velem is, és nem először. Miközben a tanulmánykötet *Összesítő táblázata* számára igyekeztem összeszedni a hiányzó kéziratári jelzeteket, rá kellett jönnöm, hogy a táblázatnak nem csupán az utolsó oszlopa szorul kiegészítésre (melyet az előbbieken meg is tettem), de a táblázat sorai is jelentős bővítésre szorulnak. Újabb gyűjtők/gyűjtemények felbukkanása a kéziratári katalógusban újabb és újabb sorok beiktatását teszik szükségessé a táblázatban is. Az új nevek felbukkanása azonban – hacsak nem ismert névre keresünk rá a kéziratári katalógusban – teljesen esetleges annak következtében, hogy az MTA pincéjéből 1949-ben előkerült népköltési gyűjtések kéziratának kolligátumokba való bekötése során a legkülönbözőbb provenienciájú kéziratok népköltési gyűjtéseket soroltak egy kötetbe, vagy méreteik megközelítő azonossága folytán társították a különböző gyűjtéseket, melyeket aztán egy közös cím alatt leltároztak be. Így találhatók, például, az Arany család mesegyűjtései a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ (MTA KIK) Kéziratárában Kriza János neve alatt, egy másik, zömmel Kriza János gyűjtéseit tartalmazó kötetben Gyulai Pál gyűjtőhálózatához köthető kéziratok. És így találtam rá – Ács Károly mesegyűjtésének jelzetét keresve – *Népmesegyűjtemény* cím alatt egy olyan kolligátumra, melyben Ács Károly gyűjtésén kívül további 17 néven nevezett gyűjtő mesekézirata sorakozik.

Ács Károly gyűjtéséről biztosan tudjuk, hogy az Akadémia pincéjéből került elő: Gergely Pál 1952-es *Ethnographiában* közölt cikkében³³ azon folklórgyűjtemények között említi, melyeket 1949-ben az Akadémia pincéjében talált meg. Nagy a valószínűsége annak, hogy a kolligátum többi kéziratát is onnan bányászta ki. Akkor viszont – merül fel az ellenvetés – miért nem szólt a többi tizenhét gyűjtőről Gergely Pál az említett cikkben? A magyarázat lehet az, hogy a pincében talált nagy mennyiségű kézirat rendezése, azonosítása, feldolgozása, bekötése, majd leltárba vétele nem egyszeriben történt meg, elhúzódó folyamat volt. Mikor Gergely Pál 1952-ben rövid cikkben tájékoztatta a szakmát arról, hogy mi került elő az Akadémia pincéjéből, csak arról a kéziratállományról adhatott számot, amelyet addig rendbe tettek, azonosítottak, olyan állapotba hoztak, hogy be lehessen kötni, majd azt követően leltárba lehessen venni. Vagyis feltételezhető, hogy akkor még csak az Ács Károly gyűjteményéről tudott. De lehet az is a magyarázat (s azt tartom valószínűbbnek), hogy az 598-as számon 1952-ben leltározott *Népmesegyűjtemény* című, 147 főlíó terjedelmű, Irodalom 4-r 371 jelzetű, gyűjtési hely és év nélküli kéziratgyűjtés legelső darabja alapján nevesítette Gergely Pál a gyűjteményt úgy, mint Ács Károly mesegyűjteményét. Ez annál is inkább elképzelhető, mivel az egybekötött 18 különböző mesekézirat gyűjtői közül

³² Pozsony Ferenc elektronikus levele Olosz Katalinnak. 2022. július 13.

³³ Gergely Pál: *A Magyar Tudományos Akadémia könyvtárának újabban megszerzett vagy feltárt kéziratairól*. *Ethnographia* LXIII(1952). 207–208.

egyedül az Ács Károly neve hangozhatott ismerősen, aki korábban Erdélyi János gyűjtői között is szerepelt. Bizonyosságul álljon itt az említett *Népmese-gyűjtemény* gyűjtőinek névsora úgy, ahogy az akadémiai Kézirattár interneten elérhető katalógusában található: 1–12. [főlió] Ács Károly gyűjtése; 13–16. Balogh György gyűjtése; 17. Berger Rezső gyűjtése; 18–19. Bocskor Labert[!] [Albert?] gyűjtése; 20–27. Bodor Bertalan gyűjtése; 28–32. Emőd Sándor gyűjtése; 33–35. Felházy Károly gyűjtése; 36–53. Fülöp György gyűjtése; 54–59. Herczeg Lajos gyűjtése; 60–71. Kelemen József gyűjtése; 72–80. Kis Imre gyűjtése; 80–88. Marosi Samu gyűjtése; 89–92. Márk Ferenc gyűjtése; 93–108. Mezei Albert gyűjtése; 109–112. Szabó József gyűjtése; 113–120. Szigethi Gábor gyűjtése; 121–132. Valter József gyűjtése; 133–137. Vas Albert és Imre gyűjtése.

A felsorolt nevek közül eggyel sem találkoztam a Kisfaludy Társaság iktató- és jegyzőkönyveiben, mint ahogy a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* első három kötetének egyikében sem. Ez arra vall, hogy ezek a meselejegyzések nem a Kisfaludy Társasághoz beküldött népköltési gyűjtésekként jutottak a pincébe. Két gyűjtő – Felházi Károly és Marosi Samu – nevének felbukkanása a kolligátumban viszont azt a halvány gyanút keltheti a kutatóban, hogy esetleg Gyulai Pál gyűjtői köréből származhatnak a mesekéziratok.³⁴ Mindez azonban pusztán feltételezés, a kéziratok ismerete nélküli találgatás.

Azt viszont biztosra lehet tudni, hogy a tanulmánykötetben közölt *Összesítő táblázat*ba legkevesebb tizenhét új sort kellene beiktatni, melyek óhatatlanul használhatatlanná tennék a táblázatot a tanulmánykötet olvasói számára, mivel az ábcésorrendben betoldott új nevek megváltoztatnák a sorszámozást. Ezúttal tehát a „mi lett volna, ha...” kérdésfelvetésre pontos választ tudunk adni: ha a koronavírus-járvány nem akadályozza meg, hogy befejezzem az akadémiai kéziratárban őrzött népköltési gyűjtemények jelzetének kikeresését, Ács Károly gyűjtése okán idejében tudomást szerzek a kolligátumról, s annak ismeretében állítom össze a táblázatot.

Additions and Corrections to the Volume of Studies Entitled “When they were walking in the great wilderness”

Keywords: historical folklore, texts of the Hungarian ballads from Transylvania, correspondence of collectors

The author’s book entitled “When they were walking in the great wilderness”: In the footsteps of ballads, collectors and collections, consisting of her papers on historical folklore studies was published in 2022. The book was already under publication when, by chance, new and previously unknown data and documents were discovered, and it was only after its publication that archival research, interrupted by the COVID-19 pandemic, could be completed. All these factors, together with a subjective factor, have made it necessary to supplement some of the studies in this volume and to correct certain statements and findings. In the present paper the author meets these requirements and accomplishes these tasks.

³⁴ Felházy Károlyról és Marosi Samuról lásd bővebben: Domokos Mariann: *Mese és filológia. Fejezetek a magyar népmese-szövegek gyűjtésének és kiadásának 19. századi történetéből*. Budapest 2015. 237–238.